

تفاهم‌سنجی عشایر و مسئولان اجرایی، آموزشی، ترویجی و پژوهشی نسبت به مشکلات امور دام و منابع طبیعی در استان اصفهان

ایرج ملک محمدی و علی شفیعی علویجه^۱

چکیده

ترویج بنا به رسالت وجودی خویش، در پی یافت و حل مسئله، همواره به شدت نیازمند جوی با تفاهم بین مردم و مسئولان است. برای دست‌یابی به تفاهم‌سنجی مورد نیاز ترویج، در این تحقیق سعی شد روشی برای محاسبه ضریب تفاهم ابداع، و در یک مطالعه موردی آزمون شود. در این زمینه وضعیت عشایر ایل جرقویه اصفهان مورد توجه قرار گرفت. پس از بررسی مسائل و مشکلات ایل مزبور در خصوص مشکلات مبتلا به آنها از امور دام و منابع طبیعی، نسبت به بررسی نظریات مسئولان، یعنی مدیران، کارشناسان و مروجان منابع طبیعی استان نیز اقدام شد. بنابراین، جامعه آماری این تحقیق شامل دو گروه مدیران، کارشناسان و مروجان منابع طبیعی استان اصفهان از یک طرف (مشمول بر ۳۲ نفر)، و عشایر جرقویه از طرف دیگر (مشمول بر ۷۵ مسئول خانوار) بود. وسیله تحقیق دو نوع پرسش‌نامه مجزا بود که در ۵۲ سؤال مربوط به مشکلات یاد شده در بیلاق و قشلاق مشترک بودند. پس از جمع‌بندی مسائل و مشکلات عشایر از جنبه‌های یاد شده، نسبت به ارزش‌گذاری آنها اقدام شد. سپس با بهره‌گیری از مقیاس ترتیبی، میانگین رتبه‌ای هر یک از مشکلات در دو گروه عشایر و مسئولان محاسبه گردید. در درون هر گروه از پاسخ‌گویان، با استفاده از آماره کروسکال والیس، و در بین دو گروه مزبور با استفاده از آماره من وایتنی-یو مقایسه صورت گرفت.

نتایج نشان داد که بین نظریات عشایر در مورد بهره‌برداری از مراتع، چه توسط خود آنها و چه توسط روستاییان، نیز در مورد تامین علوفه دستی برای دام در منطقه بیلاق، وحدت نظر وجود ندارد. ولی آنها در دیگر موارد ذکر شده با یکدیگر هم عقیده بودند. در بین مسئولان نیز تفاهم معنی‌داری در خصوص ۵۲ مشکل مورد مطالعه وجود داشت. مقایسه نظریات موافق عشایر با نظریات مسئولان، حاکی از تفاهم معنی‌داری در خصوص ۴۸ مشکل در امور دام و منابع طبیعی مبتلا به عشایر بود. از این روش می‌توان برای سنجش تفاهم مردم و مسئولان در زمینه مسائل و مشکلات متنوع، از جمله کشاورزی و منابع طبیعی، به خوبی بهره جست و مشکلات مورد تفاهم را اولویت‌بندی، و برای حل آنها برنامه‌ریزی کرد.

واژه‌های کلیدی: ترویج منابع طبیعی، تفاهم‌سنجی، امور عشایر، امور دام، مدیریت منابع طبیعی و دام عشایر

۱. به ترتیب دانشیار و دانشجوی دوره دکتری ترویج و آموزش کشاورزی، دانشکده کشاورزی، دانشگاه تهران

مقدمه

از سوی دیگر، علم ترویج صرفاً در بعد آموزشی آن خلاصه نشده و مفهوم جامع‌تری را شامل می‌شود. ایجاد ارتباط دوسویه مناسب، ایجاد درک و تفاهم مشترک بین بهره‌برداران و دستگاه‌های دولتی مرتبط و مسئله‌یابی و مشکل‌گشایی، از وظایف مورد تأکید صاحب‌نظران علم ترویج محسوب می‌شود. هدف ترویج تغییر در دیدگاه‌های کشاورزان نسبت به مشکلاتشان می‌باشد (۵). آموزش ترویجی یک پویا مستمر است که برای آگاه ساختن مردم روستایی درباره مسائلشان طراحی شده، و به آنها راه‌ها و وسایلی که مشکلاتشان را حل نماید، نشان داده می‌شود (۲۳). ترویج اقدامی برای حل مشکلات مبتلابه مردم است (۲۳). ترویج با رفع نیازمندی‌ها و مسائل و مشکلات مردم در ارتباط است. شناسایی نیازهای محسوس و هماهنگی آنها با نیازهای واقعی، از راهبردهای ترویج می‌باشد (۱۰). ترویج فرایندی دوطرفه است که از یک سو اطلاعات لازم را برای حل مسائل کشاورزان به آنان، و از سوی دیگر اطلاعات مربوط به مشکلات کشاورزان را به نهادهای اجرایی و تحقیقاتی منتقل می‌نماید (۱۶).

از آن جا که اساس و شالوده برنامه‌های واقع‌گرایانه در توسعه، درک متقابل نسبت به هدف‌ها، راه‌کارها، منابع مورد نیاز و ... است، در این تحقیق سعی شده تنگناها و مشکلات عشایر در زمینه دام و منابع طبیعی، و میزان تفاهم مسئولان و عشایر در این خصوص مورد بررسی قرار گیرد.

بررسی‌ها نشان می‌دهند که عواملی چون تغذیه دستی دام، توسعه بهداشت، افزایش جمعیت دامدار، افزایش قیمت گوشت، تغییر الگوهای مصرف و افزایش هزینه زندگی عشایر بر نظام دامداری عشایر اثر داشته و سبب تغییر شیوه دامداری و افزایش تعداد دام گشته است (۳۲).

از طرف دیگر، عواملی چون چرای زودرس، مفرط و خارج از فصل، گران شدن هزینه بهره‌برداری از مراتع، نامساعد شدن هوا و خشک‌سالی در برخی سال‌ها، نبودن اقدامات حمایتی، بی‌اطلاعی دامداران از اصول صحیح مرتعداری و دامداری، نبودن نظام مناسب در مالکیت مراتع و حس عدم اعتماد و

سه عامل مهم در عدم موفقیت برنامه‌های توسعه روستایی مؤثر شناخته شده است، که عبارتند از:

۱. درک اندک و ناکافی از مشکلات روستاها
  ۲. نبود آگاهی از آنچه باید انجام شود
  ۳. نبود تعهد در اجرای برنامه‌های توسعه روستایی
- برنامه‌ریزی را می‌توان یک کوشش انسانی به منظور به کار انداختن موزون و متعادل کلیه منابع انسانی و طبیعی، با هدف ارتقای سطح زندگی و تامین رفاه اجتماعی، از طریق افزایش کفایت و کارایی انسان‌ها در انجام امور مربوطه، و از جمله تولید دانست. برنامه‌ریزی وسیله‌ای برای تمرکز عقل و دانش در راه کاربرد فنون و مهارت‌های فنی یک جامعه، به منظور تنظیم و اجرای طرح‌هایی برای رشد و تکامل و تعالی ابزار آن جامعه به خاطر زندگی در آینده است (۱۹). برنامه‌ریزی در هر سطحی انجام گیرد، مشمول روندهای خاصی است که به نوبه خود به دو روش یا الگوی کلی تقسیم می‌شود (۹):

۱. الگوی منبع‌گرا: در این الگو منابع موجود بررسی شده و بهترین نحوی که از آنها برای بهبود شرایط و کیفیت زندگی مردم یک بخش خاص از کشور و یا کل کشور می‌توان بهره‌گیری نمود، طراحی می‌شود.

۲. الگوی مسئله‌گرا: در این الگو مشکلاتی که مردم در کل کشور یا در یک منطقه خاص با آن مواجهند بررسی شده، و چگونگی رفع این مشکلات، که منجر به ارتقا و بهبود شرایط زندگی مردم شود، برنامه‌ریزی می‌گردد.

بررسی نظریات مردم و صحبت و گفتگو با آنها از مفیدترین روش‌های سنجش در این مرحله می‌باشد. در این گونه مذاکرات باید (۹):

۱. فهرستی از مشکلات موجود در منطقه با توجه به نظریات مردم تهیه شود.
۲. مشکلات اولویت‌بندی یا شدت‌گذاری شوند.
۳. نظریات و پیشنهادهای مردم در برخورد با این مشکلات مشخص گردد.

۲. مسائل زمان کوچ ۲۱/۷۵ درصد، شامل: نبود یا کمبود ایل راه، کمبود وسیله نقلیه، مشکل روستاییان در مسیر کوچ و تنظیم زمان کوچ
۳. مشکلات دامداری ۱۲/۵ درصد، شامل: کمبود علوفه و دارو در بررسی جامعه عشایری ایل قشقایی، که در سال ۱۳۷۲ صورت گرفت، نیز اهم مسائل و مشکلات دام و مرتع این ایل به شرح زیر مورد توجه قرار گرفته است (۳۱):
  ۱. خرد شدن گله‌های بزرگ به گله‌های کوچک، بر اثر تغییرات اجتماعی ناشی از انقلاب و فروپاشی هرم قدرت در ایل
  ۲. افزایش نرخ نهاده‌های دامی
  ۳. خشک‌سالی متوالی و فقر مراتع بعد از سال ۱۳۶۳
  ۴. افزایش تعداد دام بر اثر انشعاب خانوارها به دلایل سیاسی و اجتماعی، و برای جبران هزینه‌های دامداری از طریق فروش دام بیشتر
  ۵. نبود و کمبود امکانات دام‌پزشکی، بهداشتی و تغذیه‌ای دام
  ۶. نبود محل‌های مناسب برای ارائه فرآورده‌های دامی
  ۷. ظرفیت محدود مکان‌های خرید دام، از جمله مجتمع‌های صنایع گوشت
  ۸. توسعه روزافزون جاده‌ها، کارخانه‌های صنعتی و شهرسازی، که باعث تهدید هر چه بیشتر مراتع و اراضی قابل استفاده عشایر گردیده است. این عامل باعث تراکم دام در مراتع باقی مانده شده است.
  ۹. فقر تغذیه، تراکم دام و رسوخ بیماری‌های مسری، در نتیجه کمبود امکانات دام‌پزشکی
  ۱۰. ضعف شدید در ارائه حمایت‌های مالی، امکانات و خدمات آموزشی ترویجی دولت به عشایر
  ۱۱. مشکل کمبود وسایل ارتباطی و حمل و نقل دام در هنگام کوچ
  ۱۲. کمبود و گرانی نیروی کار، به ویژه چوپان
  ۱۳. کمبود آب و آبشخور
  ۱۴. رسوخ واسطه‌ها در اقتصاد عشایر
- در بررسی و تعیین مسائل، مشکلات و تنگناهای کوچندگان و عشایر کشور، در جلد چهارم طرح تدوین نظام بهره‌برداری از

اطمینان، نبودن برنامه‌ها و امکانات کافی در حفظ و احیای مراتع نیز در تخریب مراتع مؤثرند.

تحلیل نقشه قلمرو زیست عشایر نشان می‌دهد که بخش وسیعی از مناطق غربی، جنوب شرقی، شمالی و مرکزی کشور سرزمین‌های عشایری است. وسعت این سرزمین‌ها ۹۶۳ هزار کیلومتر مربع است که حدود ۵۹ درصد از مساحت کل کشور را تشکیل می‌دهد (۱۸). منابع آمازی وسعت مراتع محدوده‌های عشایری را ۳۰ میلیون هکتار برآورد کرده‌اند که افزون بر ۱۷ میلیون راس دام (اعم از گوسفند و بز) را تغذیه می‌نماید. در نتیجه نزدیک به ۴۰ درصد گوشت قرمز مورد نیاز کشور از این طریق تولید می‌شود (۶).

عشایر در انجام امور خود، به ویژه در مورد دام و منابع طبیعی، دچار مشکلاتی می‌باشند، که بی‌توجهی به آنها صدمات جبران‌ناپذیری را بر اقتصاد و منابع کشور وارد می‌آورد. لذا ضرورت ایجاد می‌نماید برای شناخت این مشکلات تلاش جدی به عمل آید تا از این طریق توانایی و ابزار لازم در برنامه‌ریزی مناسب برای این قشر حاصل شود. در این زمینه، دفتر امور اجتماعی وزارت کشور براساس ۱۷۰ مورد درخواست مطرح شده توسط عشایر، تحلیلی بر نیازهای آنان انجام داده است (۲۵ و ۲۹). به این معنا که در دومین اردوی بزرگ عشایری کشور، که در سال ۱۳۶۶ با شرکت نمایندگان تمام عشایر در استان فارس تشکیل یافت، نمایندگان عشایر ۱۷۰ نامه به مقامات وزارت کشور عرضه داشتند که ۱۴۹ مورد آن حاوی طرح ۴۰۰ مورد مشکلات عمومی عشایر بود. اهم مسائل و مشکلاتی که در زمینه دام و مرتع مطرح گردیده بود به ترتیب زیر می‌باشد:

۱. مسائل مربوط به مراتع ۲۶/۷۵ درصد، شامل: ۴۶/۷ درصد تخریب و تسخیر مراتع توسط روستاییان و عشایر هم‌جوار، ۲۴/۲ درصد تخریب و تسخیر مراتع توسط خوانین هم‌جوار، ۱۴ درصد ارائه یا تقاضای پروانه چرا، ۱۰/۳ درصد کمبود مراتع، ۴/۵ درصد توزیع غیراصولی مراتع توسط هیئت‌های ممیزی

مراتع (۲۵)، اهم تنگناهای موجود در زمینه امور دام و مرتع عشایر به شرح زیر مورد توجه قرار گرفته است:

۱. محدودیت فضاها و قلمروهای کوچ
۲. وضع قوانین در مورد ملی شدن مراتع، حفاظت از محیط زیست، شکارگاه‌های اختصاصی و نظایر آنها، همراه با توسعه و گسترش روزافزون مراکز جمعیت شهری و روستایی
۳. توسعه و عمران مناطق یک‌جانشین
۴. حذف مراتع بهاره‌چر و پاییزه‌چر به علت به زیر کشت بردن آنها. شیوه سنتی قرق مراتع در بین عشایر بدین صورت بود که آنها مراتع را به بهاره‌چر، تابستانه‌چر، پاییزه‌چر، زمستانه‌چر تقسیم می‌کردند. حذف مراتع بهاره‌چر و پاییزه‌چر سبب از هم پاشیده شدن این شیوه قرق، و در نتیجه تخریب مراتع شده است. این امر علاوه بر فشاری که بر مراتع وارد می‌آورد، موجب محدودیت در حرکت‌های ضروری عشایر و اجبار در اقامت‌های طولانی در یک نقطه گردیده است، که به نوبه خود وضع بهداشت خود و دام‌هایشان را به خطر می‌اندازد.

در مطالعه‌ای که در چهار منطقه تهران، گرگان و گنبد، چهارمحال و بختیاری و کهگیلویه و بویراحمد، و روی تعداد زیادی از دامداران سایر مناطق به عمل آمده، اهم مشکلاتی که از طرف این دامداران مطرح شده به شرح زیر ارائه شده است (۱):

۱. نامشخص بودن محدوده‌های چرا در مراتع واگذار شده
۲. کاهش مراتع قلمروهای عشایری، تحت عنوان مراتع حریم روستا
۳. نبود تضمین کافی در چرا، و بهره‌برداری از مراتع واگذار شده در غیاب عشایر (عزیمت به بیلاق یا قشلاق)
۴. کاهش مراتع قلمروهای عشایری، با تبدیل آنها به زمین‌های کشاورزی
۵. افزایش تعداد دامداران
۶. تشدید تخریب مراتع، از طریق واگذاری پروانه‌های چرا به افرادی که فاقد دام می‌باشند
۷. نبودن کنترل روی تعداد دام و ورودی به مراتع
۸. نبودن نهادی مسئول در رسیدگی به اختلافات دخل و تصرف

در مراتع

۹. نبودن برنامه مشخصی در خرید دام از عشایر
  ۱۰. گسترش حریم روستاها و کشت و کار زمین‌های مراتع قلمروهای عشایری
  ۱۱. نامشخص بودن حدود حریم روستاها
  ۱۲. نبودن هماهنگی بین مراجع تصمیم‌گیری، و به دنبال آن نبود امکان سرمایه‌گذاری
  ۱۳. اشغال و تصرف مراتع توسط نهادها و ارگان‌های مختلف دولتی (مجمع‌های صنعتی، پادگان‌ها، کارخانه‌ها، ادارات و ...)
- در تحقیق دیگری که در زمینه تعاونی‌های عشایری در استان اصفهان به عمل آمده است، این عوامل به عنوان عمده‌ترین مشکلات عشایر مطرح شده است: کمبود سرمایه، کمبود وسایل حمل و نقل و صعب‌العبور بودن مناطق برای کالارسانی، فقر اطلاعاتی، بی‌سوادی و ضعف فرهنگی، نبودن تعاونی‌های تولید، نبودن بازار مناسب برای خرید و فروش کالاهای عشایری (۲).

علاوه بر موارد اشاره شده فوق، برخی صاحب‌نظران و پژوهشگران، براساس تجربیات و تحقیقات خود درخصوص اهم مسائل و مشکلات مطرح دام و مرتع جامعه عشایری مواردی مانند کمبود مرتع، کمبود دارو (نبود دارو و گرانی آن)، مسدود شدن برخی ایل راه‌ها به دلایلی از جمله گسترش شهرها و روستاها، قرار گرفتن در مناطق ممنوعه محیط زیست و یا پادگان‌های نظامی و مانند آن، بروز خشک‌سالی، کمبود نیروی انسانی به دلیل تحصیل و یا اشتغال جوانان عشایر به کارهایی غیر از چوپانی، کمبود آب، مشکلات بهداشتی (عدم دسترسی به پزشک و درمانگاه) را به عنوان مهم‌ترین مشکلات عشایر مطرح کرده‌اند (۳ و ۴).

مشکلات عشایر ایل جرقویه

بررسی پیشین نگاشته‌ها نشان داد که تحقیق نسبتاً جامعی توسط گروه علوم انسانی - اجتماعی دانشگاه اصفهان در مورد

۶. تغذیه با علوفه دستی: از آن‌جا که این نوع تغذیه براساس فرمول‌های غذایی مناسب نمی‌باشد، به همراه نژادهای نامناسب، افت قابل توجهی را در مجموع تولید باعث می‌شود.

طی همین بررسی که در زمینه مراتع در دسترس عشایر ایل جرقوقه صورت گرفت، مشکلات مربوط به مراتع این ایل به صورت زیر ارائه شده است:

۱. کیفیت ضعیف مراتع
  ۲. نبودن نظام مناسب بهره‌برداری مراتع
  ۳. دامداری و چرای مراتع توسط روستاییان
- با توجه به مجموعه مطالب تحقیق شده، در مروری بر سوابق و پیشینه نگاشته‌های مرتبط با موضوع این تحقیق، ذیلاً اهم مشکلات مبتلا به جامعه عشایری در زمینه‌های امور دام و منابع طبیعی (مرتع) ارائه می‌گردد:

کمبود دام‌پزشک (۷، ۸، ۱۴، ۱۵، ۲۱ و ۳۳)، کمبود علوفه (۷، ۱۵، ۱۷، ۲۱ و ۲۵)، گرانی علوفه (۷ و ۳۳)، کمبود داروهای دامی (۳، ۴، ۷، ۱۴ و ۲۵)، گرانی داروهای دامی، کمبود آب (۳)، کمبود نیروهای انسانی و چوپان (۷، ۸ و ۱۴)، بروز خشک‌سالی (۳، ۳۱ و ۳۲)، توزیع غیراصولی مراتع (۳۲)، کمبود مراتع (۳، ۲۸، ۲۹، ۳۰ و ۳۲)، نداشتن پروانه چرا (۷، ۲۸، ۲۹، ۳۰ و ۳۲)، تخریب و تسخیر مراتع توسط روستاییان (۲۵ و ۲۹)، کمبود واکسیناسیون دام‌ها (۱۴)، محدود شدن مراتع (۴، ۱۳، ۲۶، ۲۸، ۲۹، ۳۱ و ۳۲)، محدود شدن فضای زیست بوم‌های عشایری (۱، ۱۱، ۱۴، ۲۷، ۲۸، ۳۲ و ۳۳)، زیادی دام در مراتع (۱۱، ۱۴ و ۲۶)، برهم خوردن تعادل دام و مرتع (۱۳، ۱۴، ۱۵ و ۲۱)، بچه‌اندازی دام‌ها (۲۱)، افزایش سرعت کوچ (۲۱، ۲۶ و ۲۷)، از بین رفتن مراتع میان‌بند (۱۵ و ۲۱)، فروش فراورده‌های دامی تولید شده (۸، ۱۴، ۲۲ و ۲۴)، فروش دام‌های مازاد (۸، ۱۴، ۲۲ و ۲۴)، نامشخص بودن محدوده‌های چرا در مراتع و گذار شده (۳۲)، نبود تضمین در چرا و بهره‌برداری از مراتع و گذار شده در غیاب عشایر (۲۹، ۳۰

عشایر عرب جرقوقه در سال ۱۳۷۰ صورت گرفته، مهم‌ترین مشکلات خانوارهای کوچ‌روی این ایل در زمینه دام و مرتع، به ترتیب اهمیت و به تفکیک در بیلاق و قشلاق، به شرح زیر مورد اشاره قرار گرفته است (۷):

الف) مشکلات بیلاق، شامل کمبود داروهای دامی، نداشتن پروانه چرا، ممانعت دیگران در عبور دام، مشکل دسترسی به دام‌پزشک، ممانعت دیگران در چرای مراتع، گران بودن هزینه حمل و نقل دام، نداشتن وسیله حمل و نقل، کمبود علوفه، مشکل در فروش دام.

ب) مشکلات قشلاق، شامل کمبود داروی دام، کمبود علوفه و جو، مشکل چایگاه‌های نامناسب نگهداری دام، گران بودن قیمت علوفه و جو، گرانی هزینه تهیه آب شرب دام، مشکل در فروش دام، کمبود سوخت.

در جلد دوم تحقیق فوق که به بررسی ساختار اقتصادی عشایر عرب جرقوقه پرداخته، اهم مشکلات زیر را در زمینه دام و مرتع این عشایر مطرح ساخته است (۸):

۱. ترکیب نامناسب گله‌های دام عشایر ایل جرقوقه: ترکیب ۷۰ درصد بز و ۳۰ درصد گوسفند، تخریب مراتع و کاهش درآمدی قابل توجه را برای آنها به همراه آورده است.

۲. اقتصادی نبودن تعداد دام برای هر خانوار: نزدیک به ۲۴ درصد از خانوارهای ایل جرقوقه کمتر از حداقل تعداد اقتصادی دام دارند، بنابراین تأمین معاش آنها از طریق دامداری به حد کافی حاصل نمی‌شود.

۳. کمبود چوپان: در بسیاری از خانوارهای این ایل، کمبود چوپان یکی از مشکلات اساسی دامداری است.

۴. غیربهداشتی بودن تولید و تهیه محصولات دامی و عرضه نامناسب آن: این مورد مانع جدی در یافتن بازار مناسب برای محصولات می‌باشد.

۵. عدم دسترسی به داروهای دامی و فقدان خدمات دام‌پزشکی به موقع و مناسب: این امر باعث افزایش میزان تلفات دام در گله‌های این عشایر در هر سال می‌گردد.

آنها بوده، و فقط در محدوده استان اصفهان کوچ‌رو می‌باشند، برای مطالعه انتخاب گردیدند. بر این اساس، محدوده جغرافیایی تحقیق، شهرستان‌های اصفهان، شهرضا، سمیرم و جرقویه در استان اصفهان بود.

۲. محدوده جمعیتی: محدوده جمعیتی تحقیق شامل عشایری است که بیلاق و قشلاق (زیست بوم) آنها در محدوده استان اصفهان می‌باشد. از میان عشایر اشاره شده فوق، تنها بخشی از عشایر عرب جرقویه هستند که بیلاکشان در مناطق شهرضا و سمیرم و قشلاق آنها در منطقه جرقویه می‌باشد. این گروه عشایر مشتمل بر ۷۵ خانوار بوده و جمعیتی نزدیک به ۳۸۰ نفر دارند. گروه دیگر مورد مطالعه در این تحقیق، مسئولان و دست‌اندرکاران امور دام و مرتع عشایر، در زمینه‌های مختلف اجرایی، آموزشی - ترویجی و پژوهشی می‌باشند که شامل ۳۲ نفرند.

۳. محدوده موضوعی: این تحقیق از نظر موضوعی محدود به مشکلات مرتع و امور دام عشایر در بیلاق و قشلاق است.

نوع، روش و وسیله تحقیق

از آن جا که این تحقیق در پی ابداع روش تفاهم سنجی (تعیین ضریب تفاهم) بین دو قطب فعالیت‌های ترویجی، یعنی مردم و مسئولان است، تحقیق در این محدوده از نوع بنیادی بود، که البته نتایج آن می‌تواند برای شناخت موقعیت‌های واقعی و بهبود آنها مورد استفاده قرار گیرد. از سوی دیگر، به لحاظ دیدگاه آماری و موقعیت زمانی و عدم امکان دست‌کاری متغیرها، تحقیق از نوع هم‌بستگی و یا عللی - ارتباطی است. بر این مبنا، روش این تحقیق توصیف و قیاس است.

ابزار مورد استفاده در این تحقیق مشتمل بر دو نوع پرسش‌نامه، یکی ویژه عشایر و دیگری ویژه مسئولان بود. پرسش‌نامه اول با سؤال‌هایی درباره مشخصات عمومی (هفت سؤال)، تعیین دیدگاه عشایر نسبت به مسائل و مشکلات دام و مرتع (۵۲ سؤال)، و اهم راه‌حل‌های پیشنهادی (یک سؤال)، به منظور بررسی نظریات عشایر مورد مطالعه پیرامون مسائل و

و ۳۲)، نبود کنترل روی تعداد دام ورودی به مراتع (۳۲)، چرای بیش از حد مراتع (۱، ۱۷، ۲۶ و ۳۲)، به کارگیری سه سازمان جنگل‌ها و مراتع کشور، دام‌پزشکی و امور عشایری که ارتباط بیشتری با عشایر دارند.

به این ترتیب هدف کلان تحقیق عبارت است از: شناخت میزان آگاهی و تفاهم مسئولان، اعم از اجرایی، آموزشی - ترویجی و پژوهشی با عشایر، نسبت به مشکلات امور دام و منابع طبیعی (مراتع).

این تحقیق در قالب هدفی که دنبال می‌کند درصدد پاسخ‌گویی به سه سؤال اساسی زیر (هدف‌های خرد) است:

۱. مشکلات دام و منابع طبیعی (مراتع) از دیدگاه عشایر چیست؟

۲. مشکلات دام و مرتع عشایر از دیدگاه مسئولان و دست‌اندرکاران این امور چیست؟

۳. میزان تفاهم (درک مشترک) عشایر و مسئولان نسبت به مشکلات مطرح در امور دام و مرتع در چه سطحی می‌باشد؟

مواد و روش‌ها

محدوده تحقیق

محدوده تحقیق در سه زمینه، یعنی محدوده جغرافیایی، محدوده جمعیتی و محدوده موضوعی به شرح زیر بود:

۱. محدوده جغرافیایی: وسعت مراتع استان شش میلیون هکتار برآورد شده است. این مراتع دارای میانگین تولید قابل برداشت ۱۴۰ کیلوگرم در هر هکتار می‌باشند. این میزان علوفه می‌تواند ۱۱۶۷۰۰۰ واحد دامی را در سال تغذیه نماید. وجود همین منابع طبیعی خدادادی، استان اصفهان را یکی از استان‌های عشایرپذیر نموده است (۱۲). به طور کلی سه گروه عشایر کوچ‌رو، شامل عشایر بختیاری، قشقایی و عرب نصرآبادی (جرقویه) مدتی از سال را در مراتع این استان به سر می‌برند. از بین سه گروه عشایر مورد اشاره، عشایر عرب نصرآبادی، و از بین آنها، عشایری از این ایل که مناطق شهرضا و سمیرم بیلاق آنها و منطقه جرقویه قشلاق

۵	۴	۳	۲	۱	۰
خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم	هیچ

شکل ۱. پرسش نامه‌های رنگی ارائه شده به عشایر

جامعه آماری و نمونه‌گیری
جامع آماری این تحقیق مرکب از دو گروه (عشایر و مسئولان)
به شرح زیر می‌باشد:

۱. گروه عشایر: براساس نتایج سرشماری اجتماعی - اقتصادی عشایر کوچنده در سال ۱۳۶۶، ایل جرقویه مشتمل بر پنج طایفه، ۱۶ تیره و ۷۱۶ خانوار، با جمعیتی معادل ۴۱۲۳ نفر بوده است. در رده‌بندی جمعیتی ۹۶ ایل کشور براساس سرشماری سال ۱۳۶۶، ایل جرقویه در ردیف سی و نهمین ایل قرار گرفته، و ایل‌هایی همچون سنگسری، سنجابی، لک بختیاری و ... بعد از این ایل قرار گرفته‌اند (۱۸). این مطالعه در عشایری انجام شد که بیلاق و قشلاق آنها در محدوده استان اصفهان باشد. در این قسمت، ۷۵ رئیس خانوار این گروه تمام شماری شدند.

۲. گروه مسئولان: از آن جا که موضوع تحقیق مرتبط با دام و منابع طبیعی (مرتج) عشایر بود، مسئولان مرتبط با این موضوعات در سطح استان و شهرستان‌هایی که عشایر مورد مطالعه زیست می‌نمایند، در زمینه‌های مختلف اجرایی، آموزشی - ترویجی و پژوهشی (جمعاً ۳۲ نفر) در جامعه آماری این تحقیق منظور و تمام شماری شدند.

فرضیه‌ها

بر مبنای هدف کلی تحقیق، به منظور بررسی تفاهم بین نظریات دو گروه مورد مطالعه (عشایر و مسئولان)، مجموعاً سه گروه فرضیه مطرح گردید، که عبارتند از:
الف) فرضیه‌های مربوط به آزمون معنی‌داری تفاوت نظریات

مشکلات مطرح شده، و پرسش‌نامه دوم با سؤال‌هایی درباره مشخصات عمومی (شش سؤال)، تعیین دیدگاه مسئولان نسبت به مشکلات دام و مرتع (۵۲ سؤال)، و اهم راه‌حل‌های پیشنهادی (یک سؤال) به منظور بررسی نظریات مسئولان مورد مطالعه در زمینه مسائل و مشکلات مطرح شده عشایر تدوین شد. پرسش‌نامه‌های تهیه شده طی طرحی اعتبارسنجی شدند و پس از رفع نواقص به صورت پرسش‌نامه نهایی مورد توجه قرار گرفتند.

سؤالات مطرح شده در پرسش‌نامه، در قالب طیف متناظری با ترکیب طیف دو جمله‌ای (بلی، خیر) و طیف لایکرت (شامل پنج گزینه خیلی کم، کم، متوسط، زیاد و خیلی زیاد) طراحی گردید.

با توجه به اطلاعات کسب شده در بررسی مقدماتی، به مناطق زیست عشایر، که با توجه به زمان مطالعه (تابستان ۷۶) در بیلاق (شهرستان‌های شهرضا و سمیرم) به سر می‌برند، عزیمت و طی مصاحبه حضوری اقدام به تکمیل پرسش‌نامه‌ها گردید. برای درک و پاسخ‌گویی بهتر توسط عشایر، از روشی ابداعی به صورت ارائه شش کارت با طیف کاملاً سفید تا کاملاً سیاه (سفید مبین کاملاً موافق، سیاه مبین هیچ و طیف‌های فی‌مابین به ترتیب از خاکستری کم‌رنگ تا پررنگ) به آنان استفاده شد (شکل ۱)، و قبلاً درخصوص کارت‌ها به هر یک از عشایر توضیح کافی داده، سپس در هر موضوع از آنها خواسته شد تا با نشان دادن یکی از کارت‌ها شدت وجود مشکل را در آن زمینه مشخص نمایند. از این روش فقط در مورد عشایر استفاده شد.

نتایج و بحث

تفاهم سنجی بین عشایر

براساس نتایج مندرج در جدول ۱، از ۵۲ فرضیه آماری مطرح شده در این قسمت، تنها فرضیه‌های شماره ۱۵، ۲۶، ۲۰ و ۵۲ به شرح زیر در سطح $P < 0/05$ تأیید شده و سایر فرضیه‌ها مورد تأیید قرار نگرفته است. در نتیجه فرض صفر، که حاکی از نبودن اختلاف معنی‌دار بین پاسخ‌گویان نسبت به مسائل و مشکلات مطرح شده، یا به عبارت بهتر تفاهم بین آنها است، تأیید شد. لذا عشایر فقط در مورد چهار مشکل از ۵۲ مشکل با هم تفاهم نداشتند و نظریاتشان متفاوت بود.

۱. بین نظریات عشایر در مورد تامین علوفه جهت تعلیف دستی دام‌ها در بیلاق، اختلاف معنی‌دار وجود دارد ($X^2 = 74/5$ ، $P < 0/04$).

۲. بین نظریات عشایر در بچه‌اندازی دام‌ها در بیلاق، اختلاف معنی‌دار وجود دارد ($X^2 = 67/6$ ، $P = 0/05$).

۳. بین نظریات عشایر در مورد بهره‌برداری مراتع توسط دامداران روستایی در بیلاق، اختلاف معنی‌دار وجود دارد ($X^2 = 77/1$ ، $P < 0/05$).

۴. بین نظریات عشایر در زمینه به‌هم ریختن نظم و نسق ایلی در بهره‌برداری از مراتع، اختلاف معنی‌دار وجود دارد ($X^2 = 73/9$ ، $P < 0/05$).

تفاهم سنجی نزد مسئولان

براساس نتایج مندرج در جدول ۲ درخصوص آزمون وجود اختلاف معنی‌دار بین نظریات مسئولان در مورد هر یک از فرضیه‌های مطرح شده (دسته دوم)، با بهره‌گیری از آماره کروسکال والیس، مشخص شد که کلیه فرضیه‌های مزبور، مورد تأیید می‌باشد. یعنی بین نظریات مسئولان در مورد ۵۲ فقره مشکل عشایر، اختلاف معنی‌دار در سطح $P < 0/05$ مشاهده نمی‌شود، و در واقع بین آنها تفاهم برقرار است. به این ترتیب، فرض آماری مربوط به وجود اختلاف بین مسئولان در این خصوص پذیرفته نشد.

عشایر نسبت به مشکلات مورد مطالعه

ب) فرضیه‌های مربوط به آزمون معنی‌داری تفاوت نظریات مسئولان نسبت به مشکلات مورد مطالعه
ج) فرضیه‌های مربوط به آزمون معنی‌داری تفاوت نظریات عشایر و مسئولان نسبت به مشکلات مورد مطالعه

روش‌های آماری تجزیه و تحلیل اطلاعات

اطلاعات و داده‌های حاصل، پس از نمادگذاری مناسب، با بهره‌گیری از نرم‌افزار کامپیوتری Spsswin6 و روش‌های مناسب آمار توصیفی و تحلیلی به کار گرفته شد.

چون نیت اساسی پژوهش حاضر بررسی آماری تفاهم عشایر و مسئولان در زمینه مشکلات امور دام و منابع طبیعی بود، ۵۲ فرضیه (دسته یک و دو) طرح گردید. سپس همین مطالعه نسبت به دیدگاه‌های مسئولان مطرح و مورد بررسی قرار گرفت. به این منظور، در هر یک از دو گروه مورد مطالعه، و برای تک تک ۵۲ فرضیه، با استفاده از «آماره کروسکال والیس»، آزمون تعیین اختلاف معنی‌دار انجام گردید.

برای تعیین میزان تفاهم دو گروه مورد مطالعه (عشایر و مسئولان) نسبت به مشکلات دام و مرتع مطرح شده، با بهره‌گیری از فرمول زیر، که در واقع نوعی تجزیه واریانس می‌باشد، ضریب تفاهم دو گروه در هر یک از مسائل مطرح شده محاسبه و نتایج حاصل در جدول ۴ ارائه گردید.

$$\text{ضریب تفاهم} = \frac{1 - \frac{V_{em}}{V_{tm}}}{1 - \frac{V_{ea}}{V_{ta}}}$$

در این فرمول: V_{em} واریانس خطا در هر سؤال مربوط به مسئولان، V_{tm} واریانس کل در هر سؤال مربوط به مسئولان، V_{ea} واریانس خطا در هر سؤال مربوط به عشایر، V_{ta} واریانس کل در هر سؤال مربوط به عشایر است. بدیهی است ضریب فوق هر چه به یک نزدیک‌تر باشد نشان‌دهنده میزان تفاهم بالاتر، و هر چه به صفر نزدیک‌تر باشد نشان‌دهنده میزان تفاهم پایین‌تر در مورد آن مسئله یا مشکل به خصوص می‌باشد.

بررسی تفاهم مسئولان و عشایر در مورد مشکلات دام و منابع طبیعی (مرتفع) عشایر (آزمون فرضیات دسته سوم)

پس از تعیین تفاهم درونی عشایر و مسئولان در مورد مشکلات دام و منابع طبیعی عشایر، به منظور تعیین تفاهم بین دو گروه در خصوص مشکلات مطرح شده در ۴۸ فرضیه مورد تفاهم عشایر، بررسی آماری انجام گرفت. بدین منظور از آماره من وایت نی استفاده شد.

اطلاعات مندرج در جدول ۳ نشان می‌دهد که با این روش پالایش آماری، ۴۸ مورد فرضیه آماری مزبور در سطح $P < 0/05$ رد شد. در نتیجه فرض صفر، که حاکی از نبودن اختلاف معنی‌دار بین نظریات عشایر و مسئولان نسبت به مشکلات امور دام و منابع طبیعی در موارد یاد شده است، در این ۴۸ مورد تأیید شد.

ملاحظه نتایج به دست آمده از به کارگیری روش فوق (محاسبه ضریب تفاهم) در مورد ۵۲ مشکل مطرح شده براساس جدول ۴، نشان می‌دهد که ضرایب تفاهم محاسبه شده در محدوده ۰/۸۵ تا ۰/۹۵ قرار دارند. بیشترین ضریب تفاهم محاسبه شده مربوط به مشکل خشک‌سالی در ییلاق (۰/۹۵ = ضریب تفاهم)، و کمترین آن مربوط به مشکل به هم ریختن نظم و نسق ایلی در بهره‌برداری از مراتع (۰/۸۵ = ضریب تفاهم) می‌باشد. در مجموع، ضرایب تفاهم محاسبه شده مربوط به ۵۲ موضوع مطرح شده بین عشایر و مسئولان مورد مطالعه، در حد نسبتاً بالایی است، و این امر از اطلاع و آگاهی مسئولان از مشکلات و مسائل مبتلابه عشایر حکایت دارد.

چنانچه در آزمون فرضیه‌های دسته سوم تحقیق با بهره‌گیری از آماره من وایت نی ملاحظه گردید، دو فرضیه مورد تأیید قرار گرفت. ملاحظه نتایج حاصل از ضرایب تفاهم محاسبه شده مربوط به این دو فرضیه، که شامل بهره‌برداری مراتع توسط دامداران روستایی و به هم ریختن نظم و نسق ایلی در بهره‌برداری از مراتع است، نشان می‌دهد که ضریب تفاهم به دست آمده برای هر یک از موارد مربوط به این دو فرضیه نیز نسبت به سایر مسائل مطرح شده در سطح پایین‌تری می‌باشد.

که موضوع در این جا هم تأیید شد.

پیشنهادها

در این قسمت لازم است به دو نوع پیشنهاد اشاره شود: یکی مربوط به دستاوردهای روشی و ماهیتی تحقیق، و دیگری مربوط به دست‌اوردهای موضوعی تحقیق یعنی عشایر و مسائل منابع طبیعی آنها. هر یک از این موارد ذیلاً مطرح می‌شود.

الف) روش شناختی

۱. از آن جا که عمل بر مبنای تفاهم، با کمترین تنش، اتلاف، و هزینه مواجه است، می‌توان با استفاده از روشی که در این مقاله عرضه و معرفی شد به بررسی میزان باورهای مشترک در بین افراد و گروه‌های مختلف پرداخت. پیشنهاد می‌شود در برنامه‌های ترویجی‌ای که «مشکل مینا» هستند، حتماً قبل از تدوین برنامه مشکل‌ها بررسی، و بین برنامه‌ریزان (کسانی که در برنامه‌ریزی دخیل می‌باشند) و مردم (مخاطبان برنامه‌های ترویجی) تفاهم‌سنجی شود. بر این اساس، زمینه‌های مورد تفاهم و یا مورد اختلاف مشخص شوند تا برنامه از جاذبه بالایی برای مردم برخوردار گردد.

۲. تصمیم‌گیری در مورد هر گام از برنامه با توجه به اولویت‌بندی موارد تفاهم صورت گیرد، و از اختلاط بی‌رویه مشکلات بدون اولویت بندی معقول و منطقی خودداری شود.

جلب مشارکت از عمده‌ترین راه کارهای برنامه‌های توسعه، به ویژه در بعد منابع طبیعی است. جان مایه مشارکت تفاهم است. لذا پیشنهاد می‌شود برای جلب مشارکت عشایر بر مبنای تفاهم با آنان عمل شود، و برای این منظور از روشی که در این مقاله آمد استفاده گردد.

ب) مشکلات عشایر

۱. چنانچه نتایج نشان داد مشکلات عشایر متعدد است، و مسئولان نیز عمدتاً همان باورها را دارند. لذا بهتر است برای رفع این مشکلات با عشایر همکاری، و بر مبنای نظر آنان در این خصوص عمل شود.

جدول ۱. آزمون معنی داری اختلاف نظریات عشایر نسبت به مشکلاتشان

شماره فرضیه	موضوع	منطقه ^۱	X ^۲	P	شماره فرضیه	موضوع	منطقه	X ^۲	P
۱	دسترسی به دامپزشک	ی	۵۴	۰/۹	۲۸	وضعیت مالکیت مراتع	ی	۶۱	۰/۷
۲	" " "	ق	۶۰/۷	۰/۷	۲۹	" " "	ق	۶۳	۰/۶
۳	واکسیناسیون دامها	ی	۵۹	۰/۷۷	۳۰	وضعیت پروانه چرا	ی	۵۸	۰/۸
۴	" " "	ق	۶۳	۰/۶۸	۳۱	" " "	ق	۶۲	۰/۶
۵	دسترسی به داروهای دامی	ی	۶۲	۰/۷	۳۲	بهره برداری از مراتع توسط روستاییان	ی	۷۷/۱	۰/۰۵*
۶	" " "	ق	۶۳	۰/۶۶	۳۳	" " " "	ق	۷۷/۱	۰/۰۵*
۷	قیمت داروهای دامی	ی	۶۰/۴	۰/۷	۳۴	وضعیت علوفه مراتع	ی	۵۸	۰/۸
۸	" " "	ق	۶۱	۰/۷	۳۵	" " "	ق	۶۰/۱	۰/۷
۹	بیماری های دامی	ی	۶۴	۰/۶	۳۶	کاهش سطح مراتع	ی	۵۷	۰/۸
۱۰	" " "	ق	۶۱	۰/۷	۳۷	" " "	ق	۶۱	۰/۷
۱۱	وضعیت حمام های ضدکنه	ی	۴۶/۷	۰/۴	۳۸	خشک سالی	ی	۵۸	۰/۸
۱۲	" " "	ق	۴۷/۱۸	۰/۰۸	۳۹	" " "	ق	۶۰/۱	۰/۷
۱۳	وضعیت آبشخورهای بهداشتی	ی	۶۲/۲	۰/۷	۴۰	وضعیت مراتع میان بند	-	۵۷	۰/۸
۱۴	" " "	ق	۵۹/۴	۰/۷۸	۴۱	وضعیت بذرکاری مراتع	ی	۴۷	۰/۹۷
۱۵	تأمین علوفه دستی دامها	ی	۷۴/۵	۰/۰۴*	۴۲	" " "	ق	۳۸	۰/۹۹
۱۶	" " "	ق	۶۰/۹	۰/۷۴	۴۳	قرق مراتع	ی	۶۳	۰/۶
۱۷	قیمت علوفه	ی	۶۳/۱۸	۰/۶۴	۴۴	" " "	ق	۵۶	۰/۸
۱۸	" " "	ق	۵۶/۴	۰/۸۵	۴۵	تأمین سوخت فسیلی	ی	۶۲	۰/۷
۱۹	تبدیل و نگهداری تولیدات دامی	ی	۶۲/۴	۰/۶۹	۴۶	" " "	ق	۶۱	۰/۷
۲۰	" " "	ق	۵۶/۴	۰/۸۵	۴۷	تأمین آب شرب دام	ی	۶۰/۴	۰/۶
۲۱	فروش تولیدات دامی	ی	۵۸	۰/۸	۴۸	" " "	ق	۶۱	۰/۶
۲۲	" " "	ق	۶۴	۰/۶	۴۹	زیادی دام در مرتع	ی	۶۲	۰/۶
۲۳	وضعیت نیروی کار	ی	۶۱	۰/۷	۵۰	" " "	ق	۶۲	۰/۶
۲۴	" " "	ق	۶۲	۰/۷	۵۱	ایجاد ترکیب مناسب گوسفند و بز در گله	-	۶۱	۰/۶
۲۵	وضعیت نژاد دامها	-	۶۲	۷	۵۲	بهم ریختن نظم و نسق ایلی در بهره برداری از مراتع	-	۷۳/۹	۰/۰۵*
۲۶	بچه اندازی دامها	ی	۶۷/۱۶	۰/۰۵					
۲۷	" " "	ق	۶۰/۷	۰/۶					

۱. ی = بیلاق و ق = قشلاق

جدول ۲. آزمون معنی‌داری اختلاف نظریات مسئولان نسبت به مشکلات عشایر

شماره فرضیه	موضوع	منطقه ^۱	X ^۲	P	شماره فرضیه	موضوع	منطقه	X ^۲	P
۱	دسترسی به دام‌پزشک	ی	۲۳/۳	۰/۶	۲۸	وضعیت مالکیت مراتع	ی	۲۵/۳	۰/۵
۲	" " "	ق	۱۰/۲	۰/۸	۲۹	" " "	ق	۲۱/۳	۰/۶
۳	واکسیناسیون دام‌ها	ی	۲۰/۸	۰/۶	۳۰	وضعیت پروانه چرا	ی	۲۵	۰/۵
۴	" " "	ق	۱۱/۵	۰/۹	۳۱	" " "	ق	۲۳/۴	۰/۵
۵	دسترسی به داروهای دامی	ی	۲۳/۵	۰/۵	۳۲	بهره‌برداری از مراتع توسط روستاییان	ی	۲۱	۰/۰۸*
۶	" " "	ق	۶۳	۱/۸۸	۳۳	" " "	ق	۲۳	۰/۵
۰/۷۵	قیمت داروهای دامی	ی	۶۰/۴	۰/۷	۳۴	وضعیت علوفه مراتع	ی	۲۱	۰/۸
۸	" " "	ق	۱۸/۸	۰/۷۵	۳۵	" " "	ق	۲۴	۰/۶
۹	بیماری‌های دامی	ی	۱۰/۲	۰/۸	۳۶	کاهش سطح مراتع	ی	۲۱/۹	۰/۷
۱۰	" " "	ق	۲۰/۷	۰/۶	۳۷	" " "	ق	۱۹/۳	۰/۷
۱۱	وضعیت حمام‌های ضدکنه	ی	۲۳/۵	۰/۵	۳۸	خشک‌سالی	ی	۲۱	۰/۸
۱۲	" " "	ق	۲۱	۰/۵۷	۳۹	" " "	ق	۲۴	۰/۶
۱۳	وضعیت آب‌شخورهای بهداشتی	ی	۲۵	۰/۵۷	۴۰	وضعیت مراتع میان‌بند	-	۱۶/۴	۰/۷۴
۱۴	" " "	ق	۲۱/۶	۰/۶	۴۱	وضعیت بذرکاری مراتع	ی	۲۴/۴	۰/۶
۱۵	تأمین علوفه دستی دام‌ها	ی	۲۵	۰/۵۷	۴۲	" " "	ق	۲۳/۵	۰/۶
۱۶	" " "	ق	۲۰/۸	۰/۷	۴۳	قرق مراتع	ی	۱۴/۷	۰/۶
۱۷	قیمت علوفه	ی	۲۲/۵	۰/۶	۴۴	" " "	ق	۲۳	۰/۶
۱۸	" " "	ق	۱۸	۰/۸۷	۴۵	تأمین سوخت فسیلی	ی	۲۳/۵	۰/۶۸
۱۹	تبدیل و نگهداری تولیدات دامی	ی	۲۲/۴	۰/۵	۴۶	" " "	ق	۱۵/۶	۰/۹۷
۲۰	" " "	ق	۲۰/۷	۰/۷	۴۷	تأمین آب شرب دام	ی	۲۲/۳	۰/۶۸
۲۱	فروش تولیدات دامی	ی	۲۲	۰/۵۶	۴۸	" " "	ق	۱۹/۸	۰/۷۵
۲۲	" " "	ق	۲۲/۶	۰/۵۹	۴۹	زیادگی دام در مرتع	ی	۲۳/۵	۰/۶
۲۳	وضعیت نیروی کار	ی	۱۹/۲	۰/۸	۵۰	" " "	ق	۱۶/۴	۰/۹
۲۴	" " "	ق	۲۰/۶	۰/۶۵	۵۱	ایجاد ترکیب مناسب گوسفند و بز در گله	-	۲۳/۹	۰/۵۸
۲۵	وضعیت نژاد دام‌ها	-	۲۴/۲	۰/۶	۵۲	بهم ریختن نظم و نسق ایلی در بهره‌برداری از مراتع	-	۲۳/۷	۰/۵۹
۲۶	بچه‌اندازی دام‌ها	ی	۱۸/۳	۰/۴۷					
۲۷	" " "	ق	۱۸/۴	۰/۶۸					

۱. ی = بیلاق و ق = قشلاق

جدول ۳. نتایج آزمون تعیین اختلاف معنی دار بین نظریات عشایر و مسئولان مورد مطالعه

شماره فرضیه	موضوع	منطقه ^۱	U	P	شماره فرضیه	موضوع	منطقه	U	P
۱	دسترسی به دامپزشک	ی	۱/۵	۰/۵۷	۲۸	وضعیت مالکیت مراتع	ی	۱۲/۵	۰/۷۲
۲	" " "	ق	۰	۰/۲۵	۲۹	" " "	ق	۳	۰/۸۸
۳	واکسیناسیون دامها	ی	۱	۰/۵۷	۳۰	وضعیت پروانه چرا	ی	۳	۰/۵۳
۴	" " "	ق	۲/۵	۰/۶۶	۳۱	" " "	ق	۰	۰/۲۸
۵	دسترسی به داروهای دامی	ی	۰	۰/۱۸	۳۲	بهره‌برداری از مراتع توسط روستائیان	ی	۱	۰/۰۴*
۶	" " "	ق	۲/۵	۱	۳۳	" " "	ق	۶	۰/۸۸
۷	قیمت داروهای دامی	ی	۲۲/۵	۰/۵۳	۳۴	وضعیت علوفه مراتع	ی	۱۶/۵	۰/۸۷
۸	" " "	ق	۳	۱	۳۵	" " "	ق	۴/۵	۱
۹	بیماری‌های دامی	ی	۴	۰/۳۴	۳۶	کاهش سطح مراتع	ی	۱۰/۵	۰/۶۹
۱۰	" " "	ق	۸	۰/۳	۳۷	" " "	ق	۱/۵	۰/۸
۱۱	وضعیت حمام‌های ضدکنه	ی	۲۵	۰/۳۱	۳۸	خشک‌سالی	ی	۴/۵	۰/۳۹
۱۲	" " "	ق	۲۵	۰/۳۱	۳۹	" " "	ق	۲۰/۵	۰/۹۴
۱۳	وضعیت آبشخورهای بهداشتی	ی	۲۴	۰/۲۹	۴۰	وضعیت مراتع میان‌بند	-	۶	۰/۴۱
۱۴	" " "	ق	۲۴	۰/۲۹	۴۱	وضعیت بذرکاری مراتع	ی	۲۷	۰/۶۶
۱۵	تأمین علوفه دستی دامها	ی	۲	۰/۵۳	۴۲	" " "	ق	۳	۰/۴۲
۱۶	" " "	ق	۱۲/۵	۰/۶۶	۴۳	قرق مراتع	ی	۱۲/۵	۰/۶۵
۱۷	قیمت علوفه	ی	۲	۰/۸۵	۴۴	" " "	ق	۳۶	۰/۲۶
۱۸	" " "	ق	۱۵/۵	۰/۸۸	۴۵	تأمین سوخت فسیلی	ی	۱	۰/۲۵
۱۹	تبدیل و نگهداری تولیدات دامی	ی	۰	۱	۴۶	" " "	ق	۱۲	۰/۸۶
۲۰	" " "	ق	۴	۰/۶۳	۴۷	تأمین آب شرب دام	ی	۱۵	۰/۷
۲۱	فروش تولیدات دامی	ی	۵/۵	۰/۲۸	۴۸	" " "	ق	۲۷	۰/۸
۲۲	" " "	ق	۰	۰/۳۳	۴۹	زیادی دام در مرتع	ی	۱	۰/۱۹
۲۳	وضعیت نیروی کار	ی	۴	۰/۶۳	۵۰	" " "	ق	۳۱	۰/۹۵
۲۴	" " "	ق	۵/۵	۰/۵۷	۵۱	ایجاد ترکیب مناسب گوسفند و بز در گله	-	۰	۱
۲۵	وضعیت نژاد دامها	-	۰/۵	۰/۳۳	۵۲	بهم ریختن نظم و نسق ایلی در بهره‌برداری از مراتع	-	۲	۰/۰۵*
۲۶	بچه‌اندازی دامها	ی	۵	۰/۵۷					
۲۷	" " "	ق	۵	۰/۴۸					

۱. ی = ییلاق و ق = قشلاق

جدول ۴. ضریب تفاهم نظریات عشایر و مسئولان مورد مطالعه

ردیف	موضوع	منطقه ^۱	ضریب تفاهم	ردیف	موضوع	منطقه	ضریب تفاهم
۱	خشک‌سالی	ی	۰/۹۵	۲۸	بیماری‌های دامی	ی	۰/۹
۲	نیروی کار	ق	۰/۹۳	۲۹	بیماری‌های دامی	ق	۰/۹
۳	پروانه چرا	ی	۰/۹۳	۳۰	قیمت علوفه دستی	ی	۰/۹
۴	بهره‌برداری مراتع توسط روستاییان	ق	۰/۹۳	۳۱	قیمت علوفه دستی	ق	۰/۹
۵	وضعیت علوفه مراتع	ق	۰/۹۳	۳۲	تبدیل و نگهداری تولیدات دامی	ق	۰/۹
۶	بذرکاری مراتع	ی	۰/۹۳	۳۳	کاهش سطح مراتع	ق	۰/۹
۷	قرق مراتع	ی	۰/۹۳	۳۴	خشک‌سالی	ق	۰/۹
۸	تأمین سوخت فسیلی	ق	۰/۹۳	۳۵	زیادی دام در مرتع	ق	۰/۹
۹	زیادی دام در مرتع	ی	۰/۹۳	۳۶	واکسیناسیون دام‌ها	ق	۰/۸۹
۱۰	دسترسی به دام‌پزشک	ی	۰/۹۳	۳۷	تهیه داروهای دامی	ق	۰/۸۹
۱۱	دسترسی به علوفه دستی	ی	۰/۹۲	۳۸	قیمت داروهای دامی	ق	۰/۸۹
۱۲	دسترسی به علوفه دستی	ق	۰/۹۲	۳۹	حمام‌های ضدکنه	ی	۰/۸۹
۱۳	نیروی کار	ی	۰/۹۲	۴۰	فروش تولیدات دامی	ی	۰/۸۹
۱۴	مالکیت مراتع	ی	۰/۹۲	۴۱	بچه‌اندازی دام‌ها	ق	۰/۸۹
۱۵	کاهش سطح مراتع	ی	۰/۹۲	۴۲	مالکیت مراتع	ق	۰/۸۹
۱۶	بذرکاری مراتع	ق	۰/۹۲	۴۳	پروانه چرا	ق	۰/۸۹
۱۷	قرق مراتع	ق	۰/۹۲	۴۴	ایجاد ترکیب مناسب گوسفند و بز	-	۰/۸۹
۱۸	تأمین سوخت فسیلی	ی	۰/۹۲	۴۵	وضعیت نژاد دام‌ها	-	۰/۸۹
۱۹	تهیه داروهای دامی	ی	۰/۹۱	۴۶	بچه‌اندازی دام‌ها	ی	۰/۸۸
۲۰	آبشخورهای بهداشتی	ی	۰/۹۱	۴۷	تأمین آب شرب دام	ی	۰/۸۸
۲۱	آبشخورهای بهداشتی	ق	۰/۹۱	۴۸	بهره‌برداری مراتع توسط روستاییان	ی	۰/۸۷
۲۲	تبدیل و نگهداری تولیدات دامی	ی	۰/۹۱	۴۹	وضعیت مراتع میان‌بند	-	۰/۸۷
۲۳	فروش تولیدات دامی	ق	۰/۹۱	۵۰	تأمین آب شرب دام	ق	۰/۸۷
۲۴	وضعیت علوفه مراتع	ی	۰/۹۱	۵۱	حمام‌های ضدکنه	ق	۰/۸۷
۲۵	دسترسی به دام‌پزشک	ق	۰/۹	۵۲	به هم ریختن نظم و نسق ایلی در بهره‌برداری از مراتع	-	۰/۸۵
۲۶	واکسیناسیون دام‌ها	ی	۰/۹				
۲۷	قیمت داروهای دامی	ی	۰/۹				

۱. ی = بیلاق، ق = قشلاق

۲. با توجه به این که در چند مورد، بین عشایر از یک طرف و مسئولان از طرف دیگر، اختلاف نظر وجود داشت، این موارد هر چند هم که مهم باشند، با توجه به نقش تنش برانگیزی که دارند، در آخرین مراحل مد نظر قرار گیرند. یا این که زمینه‌های اختلاف نظر بین دو گروه نامبرده بررسی، و تفاهم لازم بین آنان برقرار گردد.
۳. بین مشکلات عشایر در بیلاق و قشلاق تفاوت وجود دارد. اگرچه فهرست مشکلات یکی است، ولی جایگاه هر یک متفاوت است. لذا مشکلات و اولویت‌بندی آنها باید براساس بیلاق و قشلاق صورت بندی گردد.
۴. با توجه به آسیب پذیر بودن عشایر در شرایط خشک‌سالی، بروز بیماری‌های دامی، نوسان قیمت دارو، که در واقع عواملی اساسی در ایجاد ناامنی برای عشایر می‌باشند، نسبت به تأمین دام‌پزشک، داروهای دامی با قیمت مناسب و علوفه مورد نیاز دام اقدام شود.
۵. برای جلوگیری از استفاده عشایر از سوخت گیاهی، امکانات لازم برای تأمین سوخت فسیلی مورد نیاز عشایر فراهم شود، و با در نظر گرفتن منطقه‌ای به عنوان شاهد، نقش این اقدام، یعنی تأمین سوخت فسیلی در حفظ و احیای مراتع و بیشه‌زارها، بررسی گردد.

منابع مورد استفاده

۱. چهارمحال و بختیاری و خوزستان. وزارت جهاد سازندگی، معاونت آموزش و تحقیقات، تهران.
۲. امان‌اللهی بهاروند، س. ۱۳۷۰. کوچ نشینی در ایران. انتشارات آگاه، تهران.
۳. امان‌اللهی بهاروند، س. ۱۳۷۱. مسائل و مشکلات کنونی کوچ نشینان. فصلنامه عشایری ذخایر انقلاب ۱۸: ۱۱۹-۱۳۰.
۴. امان‌اللهی بهاروند، س. ۱۳۷۶. مسائل و مشکلات کوچ‌نشینان (عشایر) از دیدگاه جامعه‌شناسی. مجموعه مقالات سمینار استراتژی توسعه زندگی عشایر، سازمان امور عشایری ایران، تهران.
۵. اوکلی، پ. و ک. گافورث ۱۳۶۹. راهنمای آموزش ترویج (ترجمه محمد حسین عمادی). مرکز تحقیقات و بررسی مسائل روستایی، وزارت جهاد سازندگی، تهران.
۶. حیاتی، ا. ۱۳۷۰. چشم اندازی به فردای زندگی عشایر. مجموعه مقالات سمینار استراتژی توسعه زندگی عشایر، سازمان امور عشایری ایران، تهران.
۷. دانشگاه اصفهان. ۱۳۷۰. بررسی ساختار اجتماعی عشایر ایل جرقویه. بخش طرح‌ها و تحقیقات جهاد دانشگاهی، گروه علوم انسانی و اجتماعی.
۸. دانشگاه اصفهان. ۱۳۷۶. بررسی ساختار اجتماعی عشایر ایل جرقویه. بخش طرح‌ها و تحقیقات جهاد دانشگاهی، گروه علوم انسانی و اجتماعی.
۹. دیاس، ه. د. و بی. دبلیو. ای. ویکرامانایاک. ۱۳۶۸. درس‌نامه برنامه‌ریزی توسعه روستایی (ترجمه ناصر فرید). مرکز تحقیقات و بررسی مسائل روستایی، وزارت جهاد سازندگی، تهران.
۱۰. زمانی‌پور، ا. ۱۳۷۳. ترویج کشاورزی در فرایند توسعه. مؤلف، مشهد.
۱۱. سازمان برنامه و بودجه استان اصفهان، گروه امور تولیدی. شهریور ۱۳۶۹. مطالعات جامعه عشایر استان اصفهان. جلد اول: عشایر چهار لنگ بختیاری.
۱۲. سازمان برنامه و بودجه استان اصفهان، گروه امور تولیدی. ۱۳۶۹. مطالعات جامعه عشایر استان اصفهان. جلد دوم: عشایر عرب جرقویه.
۱۳. سازمان برنامه و بودجه استان اصفهان، گروه امور تولیدی. ۱۳۷۰. مطالعات جامعه عشایر استان اصفهان. جلد اول: عشایر قشقایی.
۱۴. سازمان برنامه و بودجه استان چهارمحال و بختیاری. طرح مطالعات جامعه عشایری استان چهارمحال و بختیاری. جلد پنجم: دامداری.
۱۵. سازمان برنامه و بودجه، معاونت امور مجلس. ۱۳۷۰. کوچ و کوچ زیستی. گروه مطالعاتی هامون.

۱۶. سوان سون، ب. ۱۳۷۰. مرجع ترویج کشاورزی (ترجمه اسماعیل شهبازی و احمد حجاران). وزارت کشاورزی، سازمان ترویج کشاورزی، تهران.
۱۷. شامخی، ت. طرح تدوین نظام بهره‌برداری از مراتع. جلد ششم: صاحب‌نظران: خطوطی در زمینه طراحی نظام مدیریت. وزارت جهاد سازندگی، معاونت آموزش و تحقیقات، تهران.
۱۸. شفیق، م. طرح تدوین نظام بهره‌برداری از مراتع. جلد ششم: صاحب‌نظران: برنامه توسعه جامعه عشایری. وزارت جهاد سازندگی، معاونت آموزش و تحقیقات، تهران.
۱۹. شهبازی، ا. ۱۳۷۲. ترویج و توسعه روستایی. انتشارات دانشگاه تهران.
۲۰. غلامرضایی، س. ۱۳۷۴. عوامل مؤثر بر میزان آگاهی زنان روستایی پیرامون مشارکت در تصمیم‌گیری‌های محلی در بخش مرکزی شهرستان خرم‌آباد لرستان. پایان‌نامه کارشناسی ارشد ترویج و آموزش کشاورزی، دانشکده کشاورزی، دانشگاه تهران.
۲۱. قنبری، ع. ۱۳۶۱. بهره‌وری در نظام دامداری عشایری. فصلنامه عشایری ذخایر انقلاب ۸-۹: ۶۹-۸۲.
۲۲. گرامی، ی. ۱۳۷۰. تداوم کوچ نشینی و موانع موجود و پیشنهادات بهبود زندگی کوچ نشینی. مجموعه مقالات سمینار استراتژی توسعه زندگی عشایر، سازمان امور عشایر ایران، تهران.
۲۳. گراول، ای. اس. و آر. اس. تامبر. ۱۳۶۷. مقدمه‌ای بر آموزش ترویج (ترجمه سیروس سلمان‌زاده). انتشارات دانشگاه شهید چمران، اهواز.
۲۴. مدیریت ترویج و مشارکت مردمی استان اصفهان. ۱۳۷۳. بررسی و ارزیابی عملکرد شرکت‌های تعاونی عشایری استان اصفهان. اصفهان.
۲۵. موسوی نژاد، ا. ۱۳۷۱. طرح تدوین نظام بهره‌برداری از مراتع. جلد چهارم: کوچ و اسکان. معاونت آموزش و تحقیقات وزارت جهاد سازندگی، تهران.
۲۶. مهابی، ع. ا. ۱۳۷۰. اسکان عشایر و مسئله مراتع. مجموعه مقالات سمینار استراتژی توسعه زندگی عشایر، سازمان امور عشایر ایران، تهران.
۲۷. مهابی، ع. ا. ۱۳۶۹. بررسی تغییرات کوچ و کاهش وزن دام در اقتصاد دامداری و مرتع. مجله منابع طبیعی ایران. ۶۹-۸۰.
۲۸. وزارت جهاد سازندگی. ۱۳۷۲. نگرشی بر نظام بهره‌برداری از مراتع ایران. قسمت اول: معرفی مراتع و اهمیت اقتصادی و اجتماعی آن. معاونت ترویج و مشارکت مردمی، مرکز نشر و تصویر، گروه پژوهشی و تخصصی، تهران.
۲۹. وزارت جهاد سازندگی. ۱۳۷۱. نگرشی بر نظام بهره‌برداری از مراتع ایران. قسمت دوم: بهره‌برداران از مراتع. معاونت ترویج و مشارکت مردمی، مرکز نشر و تصویر، گروه پژوهشی و تخصصی، تهران.
۳۰. وزارت جهاد سازندگی. ۱۳۷۱. نگرشی بر نظام بهره‌برداری از مراتع ایران. قسمت سوم: بررسی وضعیت دستگاه‌های اجرایی مرتبط با مرتع و دام کشور. معاونت ترویج و مشارکت مردمی، مرکز نشر و تصویر، گروه پژوهشی و تخصصی، تهران.
۳۱. وزارت جهاد سازندگی. ۱۳۷۲. نگرشی بر نظام بهره‌برداری از مراتع ایران. قسمت چهارم: بررسی جامعه نمونه عشایر کوچ‌رو ایل قشقایی. معاونت ترویج و مشارکت مردمی، مرکز نشر و تصویر، گروه پژوهشی و تخصصی، تهران.
۳۲. وزارت جهاد سازندگی. ۱۳۷۲. نگرشی بر نظام بهره‌برداری از مراتع ایران. قسمت هشتم: معرفی عوامل تخریب مراتع. معاونت ترویج و مشارکت مردمی، مرکز نشر و تصویر، گروه پژوهشی و تخصصی، تهران.
۳۳. وزارت جهاد سازندگی. ۱۳۷۶. مصاحبه با آقای راسخ افشار، مسئول اداره پرورش و اصلاح نژاد گوسفند و بز. معاونت امور دام، تهران.